

**НАРОДЖЕННЯ ТВОРЧОГО ВЧИТЕЛЯ ЛІТЕРАТУРИ:
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ОЛЬГИ КУЦЕВОЛ "ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ
РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЛІТЕРАТУРИ"**

На найвищому щаблі Дерева життя стоїть людина. Розумна, здатна не просто існувати, але й пізнавати світ і творити його. Тому нас оточує не тільки світ природи, але й той, що створений людською цивілізацією, – будинки, машини, дороги, розумні прилади, скульптури й картини, книги та поля пшениці. І все це змогло з'явитися завдяки здатності особистості до творчості – здатності, яка зближує людину з Творцем.

Життя не стоїть на місці – воно постійно розвивається, ускладнюється, ставить перед нами все нові й нові проблеми, котрі вимагають творчого підходу до їхнього розв'язання, відкриття закономірностей буття, створення нових предметів, машин, теорій, які допомагають творити й жити. А тому саме життя, потреба його подальшого вдосконалення, а можливо, і самого виживання людства у світі, що постійно змінюється, поставили на порядок денний діяльності школи та ВНЗ завдання розвивати творчі здібності учнів і студентів як необхідну якість, зумовлену викликами буття.

Про це свідчить історія школи, особливо історія її вдосконалення у ХХ-ХХІ століттях, сучасне реформування освіти, у тому числі освіти вищої. Одним із моментів цієї історії був і відомий, але нині дещо призабутий семінар, що проводився під егідою ЮНЕСКО в 1990 р. у тодішньому Ленінграді (назва цього наукового зібрання промовляє сама за себе: "Функціональна неграмотність і професійна некомпетентність як фактори ризику сучасної цивілізації"), на якому було гостро поставлене питання про необхідність розвивати творчі здібності учнів, навчати їх мислити. Цей факт підтверджує, що дослідження проблеми формування людської здатності до творчості детерміноване самим життям, етапами його розвитку.

Тому й монографія доктора педагогічних наук, професора Куцевол Ольги Миколаївни "Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури", яка узагальнює багаторічний науковий пошук відомого в Україні вченого-методиста, є відповіддю на духовні запити нашого непростого часу, потреби життя та вищої школи. Рецензована книга написана у відповідності до магістрального напрямку вищої освіти України, що передбачає підготовку вчительських кадрів, здатних перманентно вдосконалювати професійні якості, розширювати засвоєний досвід попередників і створювати новий. О. Куцевол переконливо доводить, що необхідним складником професійного становлення та однією із умов самореалізації педагога є креативність. Погоджуємося з утвердженням особливої значущості цієї якості для вчителів літератури, що зумовлено специфікою та функціями навчального предмета, його роллю у формуванні юної особистості.

Переконливою є теза авторки монографії про необхідність зміни вектора методичної підготовки майбутнього вчителя-словесника з нормативно-регламентуючого на творчий компонент, тобто формування в студентів готовності до методичної творчої діяльності. Вважаємо доцільним обраний шлях розв'язання проблеми – через модернізацію професійно-методичної підготовки вчителів української літератури на засадах гуманітарних наук, що особливо активно розвиваються останніми десятиліттями у форматі психологічної й педагогічної думки, – креалогії та креагогіки.

Виклики й потреби сучасної вищої педагогічної освіти визначили мету дослідження – теоретично обґрунтувати й розробити навчально-методичну систему розвитку креативності майбутніх учителів літератури в процесі їхньої професійно-методичної підготовки. Реалізація поставленої мети детермінувала структуру монографії, кожен із трьох розділів якої наочно демонструє розгортання наукового пошуку.

У *першому розділі* "Методологічні засади проблеми креативності в дискурсі загальної теорії творчості" висвітлено основні напрями дослідження означеної проблеми у філософії, психології та літературознавстві. Тут розкрито історію пошуків розв'язання нагальної необхідності розвитку в особистості здатності до творчості, виникнення самого поняття "креативність", його глибинної сутності. На основі ґрунтовного аналізу методологічних засад теорії загальної творчості О. Куцевол доводить, що творчість є винятково цінним і необхідним явищем людської культури, її значення в житті та духовному бутті людства непроминальне.

З'ясовано сутність, структуру та джерела креативності, розглянуто співвідношення понять "творчість", "креативність", "креативна особистість", "креативні якості". У роботі окреслено специфіку літературної творчості, осмислення якої необхідне для вибудови вчителем-словесником своєї професійної діяльності, осмислення ним та учнями психології творчості письменника.

О. Куцевол переконливо доводить, що основу креативності становлять психофізіологічні задатки, розвиток яких детерміновано численними факторами макро-, мікро- та мезосередовища. Креативність розвивається в процесі продуктивної діяльності індивіда. В онтогенезі особистості виділяються сенситивні періоди для розвитку її творчого потенціалу, одним із яких є вік 18-25 років, що збігається з

часом навчання молоді у вищій школі, здобуттям нею майбутньої професії. Це необхідно враховувати організаторам освіти у ВНЗ.

У *другому розділі* "Педагогічні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури в контексті професійно-методичної підготовки" розглянуто специфіку та складники професійної діяльності вчителя літератури, обґрунтовано її креативогенну сутність, здійснено компонентно-структурний аналіз методичної творчості, вибудовано модель креативних якостей, сутнісних у професійній роботі вчителя літератури.

О. Куцевол аргументовано доводить, що професійно-педагогічна діяльність учителя літератури має іманентно творчий характер, зумовлений креативогенною природою мистецтва слова та педагогічного процесу. Викладач літератури "приречений" на творчість, що зумовлено кількома чинниками: самим предметом вивчення – явищем словесного мистецтва; специфічною естетичною природою процесу передачі учням літературних знань у форматі полілогічної взаємодії "художній твір – його автор – учитель – учень – клас"; особливою роллю цієї шкільної дисципліни у творенні духовного світу юних особистостей та розвитку їхніх творчих здібностей.

Грунтуючись на дослідженнях вітчизняних та зарубіжних психологів Дж. Гілфорда, А. Маслоу, В. Козленка, В. Рибалки, В. Роменця, Е. Торранса та інших, авторка монографії трактує **креативність учителя літератури** як динамічну інтегративну сукупність особистісних якостей, що визначає здатність пластично й адекватно змінювати досвід методичної діяльності, який став непродуктивним за даних умов, а також створювати нові оригінальні засоби й способи навчальної взаємодії з учнями з метою їхнього творчого розвитку за допомогою мистецтва слова.

Звертає на себе увагу глибина та повнота осмислення дослідницею того, що зроблено в цьому плані відомими вченими низки країн світу, уміння бути справедливою й коректною в оцінках праць, про які йдеться в монографії, що, без перебільшення, є енциклопедією креативності як феномена, фактора людського розвитку.

Солідаризуємося з потрактуванням О. Куцевол **методичної діяльності вчителя літератури** як важливої складової його фахової компетенції. Згодні, що вчитель літератури як творець інтелектуальної, духовної та моральної сфери юної особистості має бути особливо чутливим до інновацій, здатним до їх сприймання, упровадження та продукування у власній роботі, що зумовлює потребу формування його готовності до **методичної творчості**. Це поняття введено дослідницею у сучасний теоретико-методичний дискурс і трактується як діяльність, спрямована на постановку дидактично-методичних завдань, котрі передбачають удосконалення змісту, структури й системи шкільної літературної освіти та пошук нестандартних, оригінальних шляхів і засобів їх вирішення, спрямованих на розвиток суб'єктів навчально-виховної взаємодії за допомогою художнього слова.

О. Куцевол доводить, що провідну роль у процесі методичної творчості вчителя літератури відіграє особистісний компонент, позаяк від рівня сформованості його складових залежить мотиваційна налаштованість педагога на самовдосконалення та якість результатів його праці. На основі аналізу й узагальнення психолого-педагогічних досліджень та результатів констатувального етапу експерименту науковцем побудовано **модель креативних якостей особистості, професійно сутнісних для творчої методичної діяльності вчителя літератури**, що є інтегрованою сукупністю мотиваційного, емоційного, інтелектуального, естетичного, комунікативного, екзистенціального компонентів.

Монографія містить аналітичне осмислення досвіду дослідження проблеми креативності у світовій науці й узагальнення власних пошуків і студій, котрим авторка присвятила багато років творчої праці як учитель-словесник загальноосвітньої школи, а згодом викладач педагогічного університету. Досить детально розглянуто генезу проблеми творчості вчителя літератури в методичній науці та шкільній практиці, здійснено ретроспективний аналіз праць учених-методистів Т. і Ф. Бугайків, К. Сторчака, О. Мазуркевича, Б. Буяльського, І. Синиці, В. Неділька, Є. Ільїна, Л. Львової, Л. Мірошниченко, Б. Степанишина, Є. Пасічника, Н. Волошиної, Г. Токмань та ін. Скрупульозний аналіз методичних джерел засвідчив, що окремі аспекти творчої діяльності словесника були в полі зору вчених, однак і досі не розроблені теоретичні основи цієї проблеми та механізми формування готовності педагога до творчого виконання своїх професійних обов'язків.

У *третьому розділі* представлено авторську модель навчально-методичної системи розвитку креативності майбутніх учителів-словесників у форматі їхньої професійно-методичної підготовки. Вона заснована на **креативно-інноваційній стратегії** – перенесенні акценту з традиційної освітньої парадигми, що передбачає оволодіння студентами нормативним компонентом методики, на самовдосконалення й саморозвиток професійно сутнісних креативних якостей особистості, її готовності до сприймання, використання і творення педагогічних інновацій.

Креативно-інноваційна стратегія детермінує зміни у всіх компонентах професійно-методичної підготовки вчителя літератури: лекційно-теоретичному блоці, при проведенні практичних і лабораторних занять, організації самостійної, науково-дослідницької, позааудиторної роботи, проходженні педагогічної практики. *Мета* напрацьованої навчально-методичної системи – розкриття та розвиток професійно-креативних здібностей студентів, підсилення впевненості у своїх творчих силах, здатності генерувати нестандартні

ідеї, умінні творчо мислити й діяти, адаптувати отримані теоретичні знання у творчій методичній діяльності, спрямованій на літературну освіту школярів.

Побудова моделі ґрунтувалася на засадничих *принципах*: розвивального навчання, проблемності, руху від потенційної до актуальної креативності, пріоритетності творчих способів діяльності над репродуктивними; інноваційності, домінування непрямого й перспективного керівництва і т. ін.

Процес розвитку креативності студентів у розробленій моделі містив *три етапи*: діагностично-інформаційний; репродуктивно-творчий; творчо-репродуктивний. *Мета першого етапу* – підготовка до формування професійно-креативних якостей майбутніх учителів-словесників, надання їм знань про особливості методичної діяльності вчителя літератури, її нормативний та інноваційний компоненти, діагностування рівня потенційної креативності студентів. *Мета другого етапу* – навчити майбутніх освітян не лише репродуктивному відтворенню засвоєних знань і способів діяльності, а також їх комбінуванню, трансформації, відбору відповідно до навчальної ситуації, моделюванню компонентів навчально-виховного процесу із внесенням елементів новизни. *На третьому етапі* студенти навчаються творчо моделювати процес викладання літератури в школі, причому тепер продуктивний компонент професійно-методичної діяльності переважає над репродуктивним.

Як бачимо з монографії, в експериментально-дослідному навчанні О. Куцевол віддавала пріоритет ***інтенсивним методам, прийомам, видам і формам навчальної діяльності***, характерним для сучасних освітніх парадигм. Це: проблемний виклад матеріалу, інтерактивні різновиди лекції, евристична, проблемно-пошукова, автентична, сократична бесіди, різноманітні дискусії, евристичні методи навчання, дидактичні ігри, тренінги, кейс-метод, підготовка проектів, портфоліо, майстер-клас тощо.

Заслуговує на схвалення застосування О. Куцевол сучасних інтерактивних технологій викладання у ВНЗ, котрі стають домінуючими в теоретичній і практичній підготовці студентів, а також в їхній науково-дослідницькій, самостійній та позааудиторній роботі під час опанування дисципліною "Методика навчання української літератури". Варто зазначити, що при цьому дослідниця цілком слушно пропонує гармонійно поєднувати інноваційні форми й методи навчальної діяльності студентів з добре апробованими формами і методами викладання у вищій школі.

Продемонструємо це на прикладі університетської (інформаційно-повідомляючої) лекції (підрозділ 3.2). О. Куцевол радить урізноманітнювати цю традиційну для вищої школи форму викладу матеріалу використанням ***інноваційних лекційних стратегій***, а саме: проблемна лекція, лекція-діалог, лекція-візуалізація, лекція-прес-конференція, лекція інтегративна (лекція удвох), лекція-дискусія, лекція-рольова гра, лекція-консультація, лекція із заздалегідь запланованими помилками тощо. Хочемо зазначити, що більшість із запропонованих модифікацій лекцій ефективно апробовано на практиці викладання "Методики навчання української літератури" в ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Практичну цінність має підрозділ 3.4, в якому обґрунтовано теоретико-методичні засади моделювання уроку літератури як творчого процесу, що може стати своєрідним інструктажем для вчителів-початківців. Використовуємо ці рекомендації на практичних та лабораторних заняттях студентів-філологів з методики навчання української літератури.

Новаторським вважаємо підрозділ 3.5, де викладено теоретичні основи підготовки майбутніх словесників до імпровізації як різновиду методичної творчої діяльності. По суті, це перша спроба в теорії методики навчання української літератури висвітлити наукові засади проблеми педагогічного імпровізування.

Схвально відгукуємося про пропозиції О. Куцевол щодо організації та проведення педагогічної практики, науково-дослідної, самостійної, позааудиторної роботи студентів, засновані на ідеї формування їхньої креативності. Чимало напрацювань дослідниці вже успішно апробовано в контексті професійно-методичної підготовки студентів-філологів нашого ННІ філології та журналістики.

З огляду на все сказане можемо стверджувати, що рецензована монографія може кваліфікуватися як практично центроване дослідження, оскільки тут досить повно й переконливо розкриваються методи, прийоми і форми навчальної роботи, котрі розвивають у студентів, майбутніх учителів-словесників їхній творчий потенціал, здатність сприймати й продукувати інновації. Це робить монографію Ольги Миколаївни не тільки енциклопедією креативності, як зазначено вище, але й надійною лоцією в теорії і методиці формування креативних якостей особистості, професійно необхідних для творчої методичної діяльності вчителя літератури.

Зауважимо, що всі історико-методичні, педагогічні, філософсько-теоретичні положення, розглянуті й обґрунтовані в монографії, спрямовані саме на те, щоб доказово й переконливо розкрити й теоретично окреслити види, форми і прийоми роботи, які мають стати основою креативного розвитку особистості й формування методичної готовності майбутнього вчителя-словесника. Цим зумовлена й структура монографії, яка починається з розгляду методичних засад проблеми креативності в дискурсі загальної теорії творчості, що дає змогу обґрунтувати педагогічні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури в контексті професійно-методичної підготовки і на підставі цього створити чітку навчально-методичну систему розвитку їхнього творчого потенціалу.

Ще раз підкреслюємо вагоме значення третього розділу монографії, що є осердям дослідження й презентує методичне забезпечення авторської навчально-методичної системи, в якій розвитку креативності студентів-філологів служать усі види і форми організації навчально-виховного процесу у ВНЗ. Викликає повагу здатність автора з величезного різноманіття форм, видів і прийомів навчальної діяльності, котрі прийшли останніми десятиліттями в методичну науку та шкільну практику, вибрати те найголовніше й найефективніше, що найбільше відповідає потребам сьогодення відповідно до запитів і вимог майбутнього. Цим головним якраз і є креативність, здатність творити, поспішати за швидкоплинним часом.

Поряд із позитивами цієї ґрунтовної наукової праці О. Куцевол хочемо зауважити й можливі перспективи поглиблення дослідження. Вважаємо, що для викладачів-практиків було б бажаним детальніше проілюструвати деякі новітні методи, прийоми, види та форми навчальної діяльності прикладами. Зокрема, хотілося б познайомитися з тематикою проблем сучасної методики навчання української літератури, які доцільно, на думку авторки, обговорювати, використовуючи різноманітні модифікації "мозкового штурму", як-от: колективна мозкова атака, масова, індивідуальна, письмова, подвійна, з оцінкою ідей.

Насамкінець хочемо зазначити, що монографія О. Куцевол "Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури" (Вінниця: Глобус-Прес, 2006. – 348 с.) написана чіткою, літературною мовою, від чого виклад думок автора тільки виграє.

Переконані, що напрацьована Ольгою Миколаївною Куцевол креативно-інноваційна стратегія професійно-методичної підготовки майбутніх учителів літератури може стати основою для подальших науково-методичних пошуків (зокрема йдеться про вдосконалення навчальної програми з дисципліни "Методика навчання української літератури", підготовку підручників, навчально-методичних посібників та рекомендацій для ВНЗ, спроможних реалізувати запропонований у дослідженні підхід).

Висока науково-теоретична компетентність професора О. Куцевол, помножена на методичний і психолого-педагогічний досвід ученого та викладача-практика, допомогли їй при дослідженні однієї із найскладніших проблем сучасної методики навчання літератури сказати те нове слово, на яке чекала теорія й практика літературної освіти в школі і ВНЗ.

В. В. Халін,

директор ННІ філології та журналістики Житомирського
державного університету імені Івана Франка,
кандидат педагогічних наук, доцент